

Odrešitelj ali cirkusant?

Tri največje italijanske zasebne televizijske postaje, največja marketinška agencija v državi, največja založniška hiša, najbolj prodajani italijanski politični tednik, nacionalni in lokalni dnevni časopisi, zavarovalnice, filmska produkcija in distribucija, gradbeno podjetje, prvoligaški nogometni klub – Silvio Berlusconi je eden najbogatejših ljudi v Italiji. Ameriška revija Forbes je vrednost njegovega premoženja leta 2009 ocenila na 6,5 milijard dolarjev. Milančan, sin bančnega uslužbenca in gospodinje, je prvi veliki denar zaslužil z gradbenimi in nepremičninskimi posli v šestdesetih letih. Prvo televizijsko postajo je ustanovil sredi sedemdesetih. Z zakonskimi spremembami, ki jih je takratna vlada pod vodstvom njegovega prijatelja in poročne priče, socialista Bettina Craxija, uvedla na področju telekomunikacij, je dobil proste roke za širjenje svojega televizijskega kraljestva. Nastal je Fininvest, ki je že leta 1986 obvladoval 80 odstotkov italijanskega komercialnega televizijskega tržišča. Eden najpomembnejših italijanskih sociologov, nekdanji dekan Fakultete za sociologijo rimske univerze La Sapienza, Domenico De Masi, mi je Berlusconijev hiter vzpon pojasnil takole: »Berlusconi je v kakšnih desetih letih iz obskurnega lika, ki je kot kabaretist igral in prepeval na ladjah, postal najbogatejši davkoplačevalec v Italiji. Sam torej menim, da če avtomobilist razdaljo od Rima do Milana prevozi v dveh urah, mora kdaj tudi prekršiti omejitev hitrosti.«

Potem so prišli korupcijski škandali. V njih so v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja potonile vse največje italijanske politične stranke, kot peščeni grad se je sesul ves povojni italijanski strankarski sistem. V sodne preiskave je bilo vpletenih več kot šest tisoč ljudi, politikov, podjetnikov in državnih uradnikov. Razpad je bil nepričakovan, vendar ne nenapovedan. Kriza strankarskega sistema se je začela že vsaj 15 let pred tem. Bolj kot nenadnost sta zato presenetili hitrost in lahkota, s katero so se razkrojile politične skupine, ki so pol stoletja bile temelj italijanske demokracije. V ob-

dobju od februarja 1992, ko je bil v Milanu zaradi sprejemanja podkupnin aretiran funkcionar Socialistične stranke, do marca 1994, ko je na parlamentarnih volitvah slavilo novoustanovljeno gibanje Silvia Berlusconija, so od starih strank na italijanskem političnem prizorišču ostale le naslednice velikih ideologij dvajsetega stoletja: Demokratična stranka levice in Stranka komunistične obnove, ki sta nastali iz Komunistične partije Italije, na eni strani in Narodno zavezništvo, naslednik Italijanskega socialnega gibanja, ki so ga ob koncu druge svetovne vojne ustanovili veterani Mussolinijeve Salojske republike, na drugi.

Med vzroki za razpad sistema le eden – to je padec komunističnih režimov v vzhodni Evropi – izvira zunaj italijanskih državnih in družbenih struktur; drugi so nastali znotraj italijanskega sistema in so bili ključni sestavni deli italijanske demokracije. Italija postane nacionalna država leta 1861, ko se kot posledica gibanja politične unifikacije, znanega pod imenom Risorgimento, združijo dežele Apeninskega polotoka, ki so bile dotlej bodisi samostojne bodisi pod vladavino dinastije Burbonov. V dvajsetih letih dvajsetega stoletja z odpravo političnega sistema ustavne monarhije Italija ustvari prvo moderno obliko avtoritarne države – fašistični režim. Po njegovem zlomu leta 1943 in koncu druge svetovne vojne postane parlamentarna republika, ki pa je kljub proporcionalnemu volilnemu sistemu vladavina strankarskega dvopola, in sicer Krščanske demokracije in Komunistične partije. Komunisti so v obdobju hladne vojne izključeni iz vladnih kombinacij, kar ima za posledico permanentno oblast Krščanske demokracije. Takšno prisiljeno ravnovesje ohromi vsakršne spremembe in vodi v strankokracijo, vladavino strank, ki omogoči razvoj klientelističnega političnega sistema in ki jo zamajajo šele spremembe mednarodnega političnega položaja leta 1989. Po razpadu Sovjetske zveze stabilna Italija za ZDA ni več pomembna in sistem, notranje načet in dotrajan, po tožilskih preiskavah korupcije v politiki in gospodarstvu propade v javnem škandalu. Po parlamentarnih volitvah leta 1992, ko postane jasno, da so v celoti izgubile podporo volivcev, razpadejo vse politične stranke, ki so ga sestavljale.

Korupcijski škandali ob tem niso spodkopali le sistema političnih strank, na katerem je temeljila italijanska povojna demokracija, razgalili so široko razpredene klientelistične družbene odnose, ki izvirajo iz dolge tradicije državljskega deficita v italijanski družbi.

In nenazadnje, razpad strankarskega sistema je na politično prizorišče naplavil nov tip politika, novo politično strukturo in nov način političnega delovanja. Silvio Berlusconi, lastnik medijskega imperija, je s tem, ko je postal politik, zasedel praznino, nastalo po opustošenju, ki so ga naredile tožilske preiskave. Leta 1994 je njegovo, le nekaj mesecev pred tem oblikovano gibanje Naprej, Italija v koaliciji s postfašističnim Narodnim zavezništvom in Severno ligo premagalo nekdanje komuniste in zmagalo na volitvah. A vladalo je le sedem mesecev. Naslednjič, ko je po sedmih letih opozicije po volitvah maja 2001 znova prevzelo oblast, je tam ostalo celo zakonodajno obdobje. Bilo je prvič v italijanski povojni politični zgodovini, v kateri so si vlade kljuko na vratih podajale tudi na nekaj tednov, da je nekdo vladal tako dolgo.

Medijski mogotec, nogometni cesar, najbogatejši Italijan, premier z najdaljšim stažem v zgodovini italijanske republike, največji klovn med politiki in največji politik med zabavljachi; bolj kot po dosežkih njegovih vlad, bolj kot po mednarodnem pomenu Italije pod njegovim vodstvom, še bolj kot po njegovem bogastvu ga v tujini poznajo po njegovih šalah, ki se jim večinoma smeje le sam, medtem ko njegovi sodelavci z zardelimi obrazi zrejo v prste na nogah, njegovim tarčam pa puha para iz ušes. V dvorani evropskega parlamenta je v polemiki z nemškim socialdemokratskim poslancem iz Nemčije Martinom Schulzem dejal, da bi lahko Schulzu ponudili vlogo kapoja v koncentracijskem taborišču v nekem filmu, ki da ga ravno snemajo v Italiji. Odziv Schulza je bil nepozaben, ko ga je v slušalkah z zamikom dosegel prevod besed italijanskega premiera, nepozabni so bili tudi izrazi nejevernosti na obrazih drugih poslancev in hude zadrege ostalih iz italijanske klopi. Ker so med njegovimi najljubšimi tarčami komunisti, je dejal, da na Kitajskem za časa Maa otrok niso jedli, temveč so jih kuhali in z njimi gnojili polja. Za Mussolinija je menil, da ni nikogar ubil, pač pa, da je ljudi le pošiljal na počitnice v izgnanstvo. Leta 2002 je na tiskovni konferenci z danskim premi-

erom Rasmussenom menil, da je ta tako lep, da bi ga lahko predstavil svoji ženi namesto tistega grdega beneškega župana, za katerega se govori, da ji je všeč. Rasmussen je zardeval in molčal, Berlusconi pa se je na široko smejal. Leta 2005 je ob otvoritvi evropske prehrambene agencije v Parmi ob odločitvi, da Finska agencijo vendarle prepusti Italiji, dejal, da je finsko predsednico Tarjo Halonen prepričal s svojimi sposobnostmi *playboya*. Njegove besede so zanetile manjši finsko-italijanski diplomatski škandal. Ko je bil za ameriškega predsednika izvoljen Barack Obama, je Berlusconi zanj menil, da je mlad, lep in zagorel, in ponovno sprožil svetovno zgražanje.

Po čem si bomo torej najbolj zapomnili italijanskega premiera? Po njegovih kosmatih šalah, plastičnih operacijah, presaditvah las, pevskih nastopih, žolčnih napadih na medije, sodstvo in opozicijo ali po gospodarskih in političnih uspehih njegovih vlad? Teh namreč skorajda ni bilo. Po letih njegovega vladanja je imela Italija leta 2005 nično stopnjo gospodarske rasti, povprečje njegove petletke pa je bilo najslabše v Uniji. To je sicer tudi eden od razlogov, zakaj Italijane svetovna gospodarska kriza po letu 2008 ni zadela tako, kot je druge evropske države. Ker ji je prej že desetletje šlo samo na slabše, tudi zadnji udarec ni bil sunkovit, ampak le počasno zabadanje noža v odprto rano.

Obljube, da bodo država in državljani pod njim obogateli, kot je sam s svojimi podjetji, so ostale le reklama na njegovih televizijah. Neuspeh – tako kot sodne preiskave o njegovi podjetniški preteklosti – pa so, kot pravi, le del zarote proti njemu. Na parlamentarnih volitvah leta 2006 je potem, ko so javnomnenjske raziskave mesece kazale veliko prednost njegovih nasprotnikov, nazadnje izgubil le za las, milijoni njegovih volivcev pa so kljub porazni petletki, ki so jo imeli za sabo, še vedno verjeli v njegovo politično vstajenje. Imeli so prav. Raznorodna in prepirljiva levosredinska koalicija Romana Prodiya se je v slabih dveh letih na oblasti obnašala tako katastrofalno, da je bil njen padeč januarja 2008 le še nekakšen milostni strel v glavo, rušilna Berlusconijska zmaga na volitvah tri mesece zatem pa ni presenetila nikogar.

Leva sredina si je zanko okoli vratu nataknila sama. Storila je dve veliki napaki: ni se potrudila zakonsko urediti navzkrižja med

javnimi in zasebnimi interesi nosilcev javnih funkcij, ki ga pooseblja Berlusconi, s svojo vzvišeno držo nad političnim parvenijem in televizijskim klovnom pa je podcenjevala njegovo medijsko in politično spretnost. Kar je bilo še pred desetimi leti v politiki nesprijemljivo, je danes v Italiji del vsakdana.

Berlusconi za Italijane nikoli ni bil običajen politik. Do njega nimajo enakega odnosa, kot bi ga imeli do kakšnega drugega politika, ki bi se bil znašel v podobnem položaju. Berlusconi je kot vodja cirka, ljudje ga ne vidijo in ne ocenjujejo glede na svoj svet, na realni svet, v katerem sami živijo, temveč glede na svet, ki ga je s svojimi televizijami in drugim marketinškim orožjem ustvaril okoli sebe – in v tem svetu mu je dovoljeno vse. Italijani imajo tudi sicer po tradiciji bogaboječ in ponižen odnos do oblasti, v politiku vidijo personificirano oblast, nekoga, ki jim lahko pomaga z uslugami. Pri Berlusconiju je ta drža le še okrepljena, ker nima le politične moči, temveč tudi vsako drugo.

Italijanska demokracija danes je Silvio Berlusconi. Človek je v politiki že 15 let, na volitvah je trikrat zmagal in dvakrat izgubil. Kdor je hotel, se je lahko poučil o vsem, kar ga zadeva: o njegovi poslovni preteklosti, o navzkrižju interesov, vsem so znane njegove težave s sodstvom, način političnega delovanja, način vladanja. In več kot očitno večine Italijanov nič od tega ne moti, prepoznajo se v njegovi osebnosti, vrednotah in odnosu do politike, do lepotnih operacij ali do žensk. To veliko pove ne le o Berlusconiju, pač pa tudi o Italijanih.

Kam je poniknila italijanska civilna družba, ki je med njegovo prvo petletko na oblasti prirejala protestne shode, kje so strokovna združenja, kje so akademski krogi? Italija se včasih zdi, kot da je pod kloroformom, uspavana. Mediji so polni samocenzure in zadržanosti, za novinarje je vprašanje, ali se je vredno zameriti Berlusconiju, vprašanje profesionalnega preživetja. Po petnajstih letih so tudi civilnodružbena gibanja izgubila sapo, bolj kot proti Berlusconiju so se zdaj obrnila proti levici z očitkom, da je nesposobna predstaviti verodostojen politični projekt. Poleg tega leva sredina v odnosu do Berlusconija in orjaškega navzkrižja med njegovo javno funkcijo in zasebnimi poslovnimi interesi nima več nobene kredibilnosti. V

sedmih letih, kolikor jih je po njegovem vstopu v politiko vladala Italiji, ni pripravila niti enega osnutka zakona na to temo – zato mora zdaj o tem molčati. Sliši se nenavadno, a v Italiji je bila leta 2009 največja opozicija Berlusconiju njegova žena.¹

Berlusconi je prvi v Italiji ugotovil, kako izjemno moč ima v sodobni potrošniški družbi televizija. Razumel je, kakšen je in kaj želi povprečen Italijan; najprej mu je ustregel s svojimi televizijskimi programi, nato s političnim projektom. Prav mojstrsko je svoj politični *modus operandi* izostril v zadnjem mandatu. Dobro je vedel, kaj povprečnega Italijana najbolj skrbi, lociral je najbolj očitne, najbolj vidne probleme in jih nemudoma rešil: najprej neapeljske smeti, nato nacionalnega letalskega prevoznika Alitalia in njegovo umiranje na obroke. Ni važno, da sta bila problema rešena le v medijih, od koder so poročila o obeh krizah izginila, in da sta bila v resnici v prvem primeru potisnjena pod preprogo, v drugem pa postala orjaško breme za davkoplačevalce. Ni važno, da sta bila rešena le na videz, saj je to edino, kar šteje. Po logiki, da tistega, česar ni v medijih, tudi v resničnem življenju ne obstaja, sta problema rešena. Nato je prišla politika do priseljencev, na račun katere je Berlusconijsva koalicija, predvsem pa njena zaveznica Severna liga, na volitvah dobila največ glasov, in nazadnje katastrofalni potres v L'Aquila, ob katerem je vlada ljudem v tragediji priskočila na pomoč tako učinkovito, kot še nobena pred njo.

Tudi javni škandal v zvezi z njegovimi spolnimi navadami ga je poletni 2009 le oplazil. Ko je italijanski tednik L'Espresso na spletni strani objavil tonske posnetke pogovorov med njim in dekletom na poziv, ki jih je dekle posnelo v njegovi rimski rezidenci, ko je tam preživelo noč, je Berlusconi odgovoril z dovtipom. Nisem svetnik, je dejal. A zgodba je poleg vprašanja moralne držbe politikov pokazala, da nad Italijo visi Berlusconijsvo težko navzkrižje interesov, in kaj

¹ Veronica Lario Berlusconi je sprožila polemiko pred evropskimi volitvami leta 2009, ko je dejala, da so kandidature mladih televizijskih voditeljic in igralk na listi premierove stranke politične smeti. Dodala je tudi, da bo zahtevala ločitev, ker da ne more biti z moškimi, ki se družijo z mladoletnicami. Njene besede so zanetile škandal, ki je bil dotlej le obrobna novica na notranjih straneh časopisov. Izbruhnila je afera v zvezi z naravo premierovega odnosa z mlado Noemi Letizia iz okolice Neaplja, ki je premiera gostila na zabavi za svoj osemnajsti rojstni dan, nato pa je prišlo na dan, da se večkrat pogovarjata po telefonu, da je bila na zabavah v njegovi vili na Sardiniji in da ga kliče Papi. Škandalu z Noemi je sledil še škandal z dekleti na poziv.

pomeni, če ima predsednik vlade, ki je hkrati premožen lastnik medijev, neomejeno oblast in nadzor tako nad politiko kot nad javnim mnenjem.

Zakaj navzkrižje interesov, ko pa je šlo za zgodbo o seksu, lažeh in trakovih? Ker je bil za parlamentarno demokracijo, za državo iz skupine G8 in eno od ustanovnih članic Evropske unije ob vseh vprašanjih, ki jih je ta zgodba odprla, najbolj zaskrbljujoč popoln medijski mrk, ki so jih posteljne dogodivščine predsednika vlade doživele na televizijskih postajah, tako njegovih zasebnih kot na državni televiziji RAI, na kateri so ravno v tistem času potekala politična kupčkanja o imenovanjih direktorjev in urednikov programov.

V Italiji večina novinarjev že dela ali pa bo lahko delala za predsednika vlade. Raven novinarske samocenzure je zato strašljiva. Še bolj strašljivo pa je dejstvo, da je nadzor nad televizijo v rokah enega samega človeka. V Italiji po uradnih statističnih podatkih 57 odstotkov prebivalcev ne prebere niti ene knjige na leto, dnevne časopise jih kupuje pet milijonov, torej približno eden od desetih. Približno 80 odstotkov jih vse informacije dobi izključno na televiziji. In ti o tem, da premier v svojih vilah prireja zabave, ki se jih proti plačilu udeležujejo mlade ženske, da goste na svoje zasebne zabave prevaža v državnih letalih, da ima razmerja s prostitutkami, niso izvedeli ničesar, ker ni bilo o tem objavljenega skoraj nobenega prispevka.

Čeprav katoliška, Italija ni država moralistov. Volivci na splošno spregledajo prešuštva politikov, ki v javnosti prisegajo na tradicionalne družinske vrednote, vsakodnevne zlorabe oblasti od uporabe službenih avtomobilov za zasebne namene naprej pa so tako ali tako razumljene bolj kot pohvalna prebrisanost kot pa grdo ravnanje. Italijani me želijo takšnega, kakršen sem, pravi premier in maha z izidi javnomnenjskih raziskav, ki so jih zanj opravila njegova podjetja in po katerih ima od 60 do 75 odstotkov vprašanih o njem pozitivno mnenje.

Njegova priljubljenost je sicer v tednu po izbruhu spolnega škandala po raziskavi, ki jo je objavil rimski dnevnik La Repubblica, pravič po volitvah padla pod 50 odstotkov; a La Repubblica je levičarski dnevnik, Berlusconijsve agencije pa so Berlusconijsve agencije. Kdo torej govori resnico o nečem tako zmuzljivem, kot je javno mnenje?

So pa spolni škandali pripeljali do prvega resnega razkoraka med Berlusconiem in Vatikanom. Pomemben ključ Berlusconijevega uspeha je namreč tudi v njegovem tihem zavezništvu z italijanskimi cerkvenimi oblastmi, ki so ga, potem ko druge rešitve niso več imele in ko ga je že izbrala tudi večina volivcev nekdanje Krščanske demokracije, sprejele za svojega političnega referenta. Berlusconi in italijanska škofovska konferenca sobivata v popolni simbiozi. Italijanska Cerkev od italijanske vlade dobi vse, kar želi. Financiranje in druge ugodnosti za katoliške zasebne šole? Izvolite. Izenačenje zasebnih katoliških šol z javnimi? Prosim, izvolite. Privilegiran položaj učiteljev verskega pouka v javnih šolah? Seveda, izvolite. Zakon o umetni oploditvi, kot ga še lahko sprejme Cerkev? Tukaj je. Propad zakonskih poskusov o statusu istospolnih in neporočenih parov? Storjeno. Italijanske cerkvene oblasti so lahko prepričane, da bo Berlusconi, edini ločenec, ki ga je papež sprejel skupaj z njegovo drugo ženo, vedno deloval v skladu z njihovimi interesi. A ko so spomladi 2009 v javnost prišli podatki o tem, da se druží z mladoticami, ki množično prihajajo v njegovo vilo na Sardiniji in da na svojih zabavah gosti dekleta na poziv, se je takoj začutilo, kot da bi počilo nekaj nevidnega. Z vatikanskega na rimski breg Tibere je zavel hladen piš. Katoliški tisk in interesne skupine, ki so vlado že ostro kritizirali zaradi ukrepov proti priseljevanju, ki da so onstran krščanskega usmiljenja, niso varčevali s kritikami na račun premierove nemoralne držé. A kmalu so lahko okusili, kaj pomeni zoperstaviti se Silviu Berlusconiju. Kot je to lahko okusila njegova žena, mati treh izmed njegovih petih otrok, potem ko ga je javno kritizirala zaradi njegovega odnosa do žensk. V javnost so prišle govorice, da ima že leta razmerje s svojim osebnim stražarjem. Časopis *Il Giornale*, ki je v lasti Berlusconijevega brata, je objavil njene gole fotografije iz časov, ko je bila še igralka. In prav *Il Giornale* je bil tisti, ki je objavil novico, da je glavni urednik tednika italijanske škofovske konference *Famiglia Cristiana* Dino Boffo, ki je pisal ostre uvodnike proti premieru, v kazenskem postopku zaradi nadlegovanja nekega mladeniča. Boffo je moral odstopiti, urednik časopisa *Il Giornale* Vittorio Feltri pa je nekaj mesecev zatem priznal, da je bila zgodba laž. Takrat je lahko, ker je bil cilj dosežen.

Srečen on, ker lahko, to je njegova zasebna stvar, na vprašanje, kaj pravijo na Berlusconijeva spolna razmerja s prostitutkami, odgovarjajo številni Italijani. A prešuštvovanje predsednika vlade ne more biti zgolj njegova zasebna zadeva. Berlusconi je v predvolilni kampanji za parlamentarne volitve leta 2001 več milijonom italijanskih družin na dom poslal brezplačno revijo, v kateri je predstavil svoje politične dosežke ter razgalil svoje družinsko življenje. Predstavil je svojo ljubezen do matere, ki da je tudi njegova dragocena politična zaupnica, uspehe otrok iz prvega zakona, ki danes zasedata pomembni mesti v družinski korporaciji Fininvest, drugo ženo Veronica in njune tri otroke, ki so bili v tistem času še mladoletni; bogata besedila, podkrepljena z bleščočimi fotografijami. Tudi pozneje je o svojem družinskem življenju v javnosti veliko govoril. Prav zato, so prepričani kritiki, ne more pričakovati, da bodo zdaj, ko so v javnost prišle podrobnosti z manj zgladne plati njegovega življenja, zanj veljala dvojna merila. A problemi, ki so jih te temne podrobnosti prinesle Italiji in s katerimi se nihče ni hotel soočiti, so bili najmanj trije. Premier je lagal, ločnice med javnim in zasebnim zanj ni več ter škandal, ki bi v vsaki drugi zahodni demokraciji odnesel ne le premiera, temveč celo vlado, pa je bil v Italiji novica, ki je ni bilo.

Od leta 1994 do konca leta 2009, ko sem končala pisanje te knjige, je bil triinsedemdesetletni Berlusconi, že tretjič italijanski premier, zaradi sumov podkupovanja, finančnih poneverb in nezakonitega financiranja političnih strank vpleten v več sodnih postopkov, a je bil nato bodisi zaradi zastaranja kaznivega dejanja bodisi zaradi sprememb zakonodaje vsakič oproščen. Ko sem leta 2003 govorila s Petrom Gomezom, novinarjem tednika L'Espresso, ki je v lasti Berlusconijevega podjetniškega tekmeca Carla De Benedettija, je bila Berlusconijeva sodna bilanca takšna: »Trenutno proti Silviu Berlusconiju potekajo trije sodni procesi, tu pa je še vrsta procesov, ki so se že končali. V enem izmed njih, v primeru nezakonitega financiranja 23 milijard lir težke podkupnine Bettinu Craxiju, so sodniki kasacijskega sodišča potem, ko so ga na prvi stopnji obsodili, odredili zastaranje. Ugotovili so torej, da je minilo že preveč časa, da bi bil lahko kaznovan.«

Konec leta 2009 je bil Berlusconi vpleten v tri sodne postopke, v enega zaradi obrekovanja, v dva zaradi finančne prevare in korupcije, od teh se prvi nanaša na pridobivanje pravic za predvajanje ameriških filmskih in televizijskih izdelkov za njegovo podjetje Mediaset. Berlusconi je osumljen, da je nadzoroval podjetja, ki so pri transakciji napihovala cene ter nato ustvarjala finančne črne sklade. V drugem postopku je obtožen podkupovanja britanskega odvetnika Davida Millsa, ki je bil februarja 2009 zaradi prejemanja podkupnin na prvi stopnji obsojen na štiri leta in šest mesecev zapora.² Na istem procesu je bil zaradi podkupovanja obtožen tudi Berlusconi, a je bil postopek proti njemu zaradi zakona o imuniteti za najvišje državne predstavnike prekinjen. Zakon je nato italijansko ustavno sodišče razveljavilo, zato bo moral premier znova na zatožno klop. Zakaj je šlo pri vsej zadevi? Sodišče je Millsa na prvi stopnji obsodilo zato, ker je bilo dokazano, kot so v obrazložitvi zapisali sodniki, da je leta 1997 od Berlusconija, ki je bil takrat v opoziciji, v zameno za krivo pričanje prejel podkupnino v višini 600 tisoč dolarjev. Zelo verjetno je torej, da bi sodniki obsodili tudi Berlusconija, če bi ne bil postopek proti njemu zaradi zakona o imuniteti, ki je bil julija 2008, le nekaj mesecem zatem, ko je Berlusconi znova prevzel oblast v državi, sprejet po hitrem postopku, prekinjen. Berlusconi je za svojimi sodnimi težavami vedno videl zaroto politično motiviranih tožilcev in medijev, a, paradoksalno, le malokdo v Italiji ve, da se sodni postopek zaradi podkupovanja odvetnika Millsa ni začel zaradi domnevnega lova na čaravnice italijanskih tožilcev. O tem se je namreč zelo malo pisalo, še manj pa poročalo na italijanski televiziji. Postopek so sprožili v Veliki Britaniji, potem ko je Millsa ovadil njegov davčni svetovalec, ki mu je Mills razkril, da je davkariji utajil denar, ki ga je na črno prejel od Berlusconija. Britanske oblasti so nato o tem obvestile italijanske pravosodne organe.

Potem ko je ustavno sodišče razveljavilo zakon o imuniteti za najvišje državne predstavnike, so se politične razmere v Italiji še bolj zaostriale. Berlusconi je predsednika države Napolitana obtožil, da je kot nekdanji komunist odgovoren za razveljavitev zakona ker da

² Mills se je na sodbo pritožil, sojenje na milanskem prizivnem sodišču pa se je začelo novembra 2009.

mu je bil zagotovil, da zakona sodniki ne bodo razveljavili, kaj takega pa da bi lahko sicer kot predsednik preprečil z enim samim telefonskim klicem. Kot da premier za ločenost med posameznimi vejami oblastmi ne bi nikoli slišal, kot da so vse državne ustanove in vsi državni predstavniki v njegovi službi. Berlusconi je rohnenje je tako očitno znova prešlo meje dostojnosti, da so se v bran podobi predsedniku države in njegovi nepristranskosti postavili ne le v opoziciji, temveč tudi med Berlusconijevimi zavezniki, predvsem predsednika poslanske zbornice in senata Gianfranco Fini in Renato Schifani, ki sta glede na svoj položaj to pač morala storiti, če sta želela ohraniti vsaj obraz. Premier je nato tvegano igro odvrčanja napadov z napadi na predsednika države in na sodnike po prvem navalu jeze opustil in najostrejše tone prihranil za medije, ki po njegovih besedah s pisanjem o škandalih, povezanih z njegovim spolnim življenjem, blatijo ne le njega, temveč vso državo. Možnost odstopa je zavrnil z besedami, da je edini, ki zna voditi državo, v isti sapi pa je vnovič napovedal reformo sodstva. Iz krogov blizu vladne palače se je izvedelo, da naj bi v vladni koaliciji razmišljali tudi o reformi položaja predsednika države, ki danes v Italiji nima velikih pooblastil in ki ga volijo poslanci in senatorji na skupni seji parlamenta. Nobena skrivnost ni, da Berlusconi že leta razmišlja o kandidaturi za ta položaj.

Berlusconi je medijski človek, a medijski človek po svojih pravilih. Kadarkoli sem ga v svoji vlogi dopisnice iz Italije uradno prosila za intervju, so mi na prošnje za pogovor v njegovem uradu odgovorili, da predsednik italijanske vlade ne daje intervjujev za televizijo. To je res. Berlusconi na televiziji ne nastopa v intervjujih, pač pa v dolgih monologih, v katerih mu lahko novinar ponuja le iztočnice. Druga njegova navada je, da v televizijska politična omizja, na katerih se razpravlja o problemih Italije in na katera je sicer vedno vabljen, pokliče po telefonu. Tudi takrat se ne pusti prekinjati. Jeseni 2009 je predsednici levosredinske Demokratske stranke, poslanki Rosy Bindi, ki je želela polemizirati z njim, dejal, da je bila vedno bolj lepa kot pametna.

O njegovih težavah so zato toliko bolj pripravljeni govoriti njegovi poslanci in senatorji, ministri, pomočniki, prijatelji in privrženci. Renato Schifani, Sicilijanec in eden njegovih najstarejših sodelavcev, ki je po parlamentarni zmagi leta 2008 postal predsednik se-

nata, pravi: »Silvio Berlusconi je bil, preden je vstopil v politiko, neporečen državlján in nobena preiskava ga ni niti oplazila. Ko se je leta 1994 lotil politike, je – in menimo, da ne po naključju – nanj začelo deževati na stotine nalogov za preiskave v njegovih podjetjih in sodnih obvestil.« Za Berlusconija in njegove je zadeva jasna: njegova krivda je le ta, da je zmagal na volitvah, zato ga komunisti in druge temne sile želijo uničiti.

Ne zakon o imuniteti ne Berlusconijev bes nad ustavnimi sodniki, ki so ga zaradi protiustavnosti razveljavili, nista nobena novost. Zaradi Berlusconijevih sodnih težav sta se častitljivi dvorani italijanske poslanske zbornice in senata v preteklosti, predvsem v času njegovega prvega premierskega mandata v obdobju med letoma 2001 in 2006, večkrat spremenili v bojišče, na katerem je med parlamentarci prišlo do hudega vpitja in zmerjanja. Trije zakoni, ki jih je v tem času sprejela vladna večina, so bili po mnenju levsredinske opozicije namreč napisani zgolj zato, da bi sneli sodne zanke s premierovega vratu. »Odkar smo zmagali na volitvah, opozicija trdi, da je vsak zakon, ki ga sprejme parlament, v prid predsedniku Berlusconiju. Toda resnica je, da se opozicija ne more sprijazniti s tem, da ima vlogo opozicije. Ne more sprejeti volilnega poraza,« mi je takrat pojasnil Renato Schifani. A dejstvo je, da so vse tri ukrepe, ki jih je sprejel parlament, Berlusconijevi odvetniki, ki so bili hkrati tudi poslanci njegove stranke, takoj potem, ko so bili sprejeti, uporabili na sodišču – tudi zakon, ki je v italijanski kazenski zakonik znova uvedel možnost prenosa sodnih procesov iz kraja v kraj, če za to obstaja utemeljen dvom o nepristranskosti sodnikov. Nanj so se sklicevali na procesu, na katerem je bil Berlusconi obtožen podkupovanja sodnikov. Vrhovno sodišče je zahtevo januarja 2003 zavrnilo, proces pa je ostal v Milanu.³ Tudi takrat je po objavi sodbe Berlusconi vse

³ Oktobra 2007 je vrhovno sodišče Berlusconija oprostito obtožbe podkupovanja sodnikov in s tem potrdilo oprostito sodbo, ki jo je aprila izreklo milansko prizivno sodišče. Sodba je tako dokončna, za Berlusconija pa se je končal najbolj zapleten iz množice sodnih postopkov, v katere je bil vpleten v zadnjih letih. Primer SME je bil namreč najodmevnejši in najresnejši izmed vseh, ki jih je po letu 1994 proti njemu sprožila milanska tožilska skupina Čiste roke. Vlekel se je skoraj 12 let, obtožnica pa je Berlusconija in njegovega tesnega sodelavca, nekdanjega obrambnega ministra in poslanca njegove stranke Cesara Previtiija, bremenila podkupovanja rimskih sodnikov. Ti so leta 1985 zaustavili postopek prodaje državnega prehranbenega podjetja SME družbi De Benedetti. Nakup so nato dovolili Berlusconiju in partnericama, tovarni testenin Barilla in tovarni čokolade Ferrero. V zvezi z istim primerom je bil Previti obsojen, konec leta 2009 je prestal kazen, čeprav je bil v zaporu le štiri dni, Fininvest pa bo moral De Benedettiju plačati odškodnino.

topove usmeril na sodnike in tudi takrat ni priredil tiskovne konference, na kateri bi odgovarjal na novinarska vprašanja. Posnel je kaseto z izjavo, v kateri je vrhovne sodnike obtožil politične gonje. Izjavo so nato v osrednjih večernih dnevnikih v celoti in brez nasprotnih mnenj objavile vse najpomembnejše televizije v državi. »Berlusconi je lastnik treh televizijskih mrež in kot predsednik vlade nadzoruje še druge tri. Vseh šest glavnih televizijskih postaj v Italiji torej. Kariera vsakega novinarja je tako odvisna od Berlusconi-ja. Jaz lahko zamenjam časopis le, če nisem Berlusconi-ju povzročil nobenih sitnosti. Svobodni trg informacije ne obstaja več,« mi je v mrzlem in meglenem milanskem jutru takrat pripovedoval novinar Peter Gomez. Stala sva pred orjaško zgradbo milanskega sodišča, ko sva govorila, so se nama iz ust risali oblaki tople sape, okoli naju so Milančani brzeli po opravkih. Bilo je kot v kakšnem temačnem futurističnem filmu.

Berlusconi je milijonar in uspešen podjetnik, njegovi podjetniški začetki pa so zaviti v temo. Njegov medijski imperij Fininvest je nastal kot finančni holding, kot serija delniških škatel v škatlah, od kod mu denar, pa javno ni znano. Bil je na seznamu članov razvpite lože P2, ki je načrtovala prevzem oblasti v državi.⁴ Sodni postopki izvi-

⁴ V tajno prostozidarsko ložo Propaganda 2 (na kratko P2) so bili vključeni številni vodilni predstavniki italijanske politike, vojske, tajnih služb, gospodarstva, bančništva. Loža je kot del italijanske masonerije obstajala že od devetnajstega stoletja, njen vpliv v italijanskih državnih strukturah pa začne strmo rasti po letu 1969, ko njeno vodenje prevzame dotlej neznan toskanski podjetnik Licio Gelli. Gelli je bil človek dvoumne preteklosti, po nekaterih podatkih trojni ali celo četvorni agent, ki je sodeloval tako s fašizmom in nacisti kot z italijanskimi antifašisti in ameriškimi tajnimi službami, odlične zveze je imel v petdesetih letih tako v Vatikanu kot v južnoameriških državah, predvsem v argentinskem državnem vrhu. Kako je Gelliju uspel tako hiter prevzem lože in kdo mu je pri tem pomagal, ni znano. Dejstvo pa je, da je uspel rekrutirati na stotine pomembnih in manj pomembnih predstavnikov italijanske države, še posebej pa si je pri nabirki (uspešno) prizadeval pridobiti člane v vojaških in medijskih krogih. Škandal je izbruhnil leta 1981, ko so finančni policisti pri preiskavi Gellijevega doma in tovarne v bližini Arezza v Toskani našli seznam članov lože. Na njem je bilo 932 ljudi (loža naj bi imela sicer več kot dva tisoč članov), med njimi: 44 parlamentarcev, trije ministri, 12 generalov karabinjerjev, pet generalov finančne straže, 22 generalov italijanske vojske, štirje generali vojaških letalskih sil, osem admiralov, vodje tajnih služb, sodniki, tožilci, javni uslužbenci, novinarji in podjetniki. Mnogi so bili pozneje vključeni v sodne postopke zaradi zlorabe položaja in drugih kaznivih dejanj, delovanje P2 pa je preiskovala tudi posebna parlamentarna preiskovalna komisija. Program lože P2, *Piano di rinascita democratica*, načrt demokratične prenove, ki so ga zasegli policisti, je razkril, da je loža preko novačenja najpomembnejših predstavnikov oblasti izvajala načrtno penetracijo v vse pore države, da bi si tako zagotovila moč in vpliv. Posebno vlogo so pri tem načrtu pripisovali novinarjem, ki bi morali v svojih tekstih podpirati politike, ki so bili člani lože. Nikoli ni bilo pojasnjeno, kako daleč je P2, preden so jo razkrili, prišla in koliko ji je *tajno upravljanje* Italije in manevriranje italijanskega političnega in družbenega življenja tudi uspelo. Po izbruhu škandala so med mediji najhujšo diskreditacijo utrpeli v založniški skupini Rizzoli, ki je izdajala milanski dnevnik *Corriere della sera* in takrat tudi tržaški dnevnik *Il Piccolo*. Na seznamu članov P2 sta bila namreč tudi lastnik Angelo Rizzoli in glavni urednik *Corriereja* Franco di Bella. Izkaznica lože P2 je imel tudi Silvio Berlusconi, ki pa je škandal preživel brez vsakršnih posledic in je lahko mirno nadaljeval širjenje svojega televizijskega imperija.

rajo iz njegove podjetniške preteklosti in tudi obtožbe sodelovanja z mafijo niso nove, saj se je moral zaradi njih zagovarjati že v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. V Italiji so tožilci po zakonu dolžni sprožiti postopek, če obstaja sum kaznivega dejanja. Sami pravijo, da tudi v premierovem primeru počnejo zgolj to in nič drugega.

A podjetniška preteklost Silvia Berlusconija je v Italiji prepovedana tema. O njej so pisali le nekateri časopisi in revije, televizije o tem molčijo. Marco Travaglio je novinar, ki je o tem napisal več knjig in si nakopal številne težave. Ko sva se leta 2003 prvič pogovarjala v torinskem uredništvu rimskega dnevnika La Repubblica, pri katerem je takrat delal, je želel, da stopiva iz redakcije, ker ni hotel, da kolegi slišijo, o čem govoriva. Pogovor smo tako snemali na nekem prepišnem notranjem dvorišču, kjer je zeblo in ni bilo nobene prave luči. »Italijanska posebnost je v tem, da časopisni založniki v Italiji niso *čisti založniki*, ne ukvarjajo se samo z založništvom,« mi je dejal, »so podjetniki, ki gradijo hiše, avtomobile, računalnike, ki delajo karkoli, ob tem pa so še založniki. Če je torej založniška dejavnost le del tvojega delovanja in ni tvoj osnovni posel, pomeni, da boš nagnjen k temu, da boš svoje časopise uporabil za vplivanje na politike, za pridobivanje uslug pri politikih za svoje druge dejavnosti.« Knjiga *L'Odore dei soldi, Vonj po denarju*, ki jo je Travaglio s soavtorjem, nekdanjim poslancem Eliom Veltrijem napisal o začetkih Berlusconijeve poslovne kariere, se opira na sodne dokumente in na v Italiji nikoli objavljen televizijski intervju s palermskim tožilcem Paolom Borsellinom, ki ga je leta 1992 ubila mafija. Tik pred začetkom volilne kampanje leta 2001 je Travaglio o knjigi govoril kot gost v komični pogovorni oddaji Satirikon, ki jo je vodil komik Daniele Lutazzi. »To je bila oddaja politične satire. Že to ni normalno, da se o tako resnih oziroma o tako tragičnih zadevah, kot so odnosi med takratnim kandidatom za premiera in predstavniki mafije – celo o tem, da je imel Berlusconi dve leti v svoji hiši mafijskega šefa pod pretvezo, da je njegov konjušnik – torej da se o teh stvareh ne govori drugje kot le v neki komični oddaji. To je prva nenavadnost, ki veliko pove o ravni neinformacije, ki jo posreduje italijanska televizija,« se spominja.

Berlusconijeve domnevne povezave z mafijo so se navezovale predvsem na njegovega dolgoletnega sodelavca in prijatelja ter sena-

torja njegove stranke, Sicilijanca Marcella Dell'Utrija, ki je bil leta 2004 na prvi stopnji zaradi sodelovanja z mafijo obsojen na devet let zapora. Novembra 2002 je Berlusconi pričanje na procesu proti dell'Utriju odklonil. Palermski tožilci so odpotovali v Rim, da bi ga zaslišali v vladni palači, a se je zatekel k pravici do molka in tako izkoristil možnost, ki mu jo ponuja italijanski kazenski zakonik. V predhodnih postopkih je bil namreč tudi sam osumljenec v isti preiskavi, a so bili ti sumi pozneje ovrženi. Dell'Utrija so palermski tožilci po drugi strani obtožili, da je prek računov Berlusconijevega holdinga Fininvest pral umazani denar sicilijanskih mafijskih družin. Obtožnica je temeljila na pričevanjih mafijskih skesancev, Dell'Utri pa je obtožbe zanimal. Berlusconi sta tožilca želela zaslišati predvsem kot lastnika družbe Fininvest; zanimal ju je izvor denarja, s katerim je Fininvest v sredini sedemdesetih let ustanovil 22 holdinških podjetij, in razlogi, zaradi katerih je Berlusconi po Dell'Utrijevem priporočilu v svoji vili v bližini Milana zaposlil človeka, ki je bil pozneje zaradi umora, trgovine z mamili, izsiljevanja in sodelovanja z mafijo obsojen na zaporno kazen. Dell'Utri se je na sodbo prvostopenjskega sodišča pritožil, decembra 2009 pa je na procesu na palermskem prizivnem sodišču prišlo do novega viharja. Mafijski skesanec Ga-⁹spare Spatuzza, nekdanji član vplivne mafijske družine iz palerm-
ske četrti Brancaccio, je dejal, da naj bi se bila njegova nadrejena, mafijska *bossa* Filippo in Giuseppe Graviano z Dell'Utrijem dogovarjala o premirju med mafijo in državo po mafijskih terorističnih napadih leta 1993 v Rimu, Milanu in Firencah. V eksplozijah bomb, podtaknjenih ob kulturnozgodovinskih spomenikih, je umrlo deset ljudi. Po Spatuzzovih besedah naj bi jih bila brata Graviano pripravila zato, da bi se zaradi neizpolnjenih obljub maščevala takratnim italijanskim politikom. Spatuzza, ki je bil zaradi štiridesetih umorov in drugih zločinov obsojen na večkratno dosmrtno ječo, je še povedal, da sta mu Gravianova dejala, da novi napadi niso potrebni, saj so zagotovila o sodelovanju dobili od Berlusconija, ki je takrat zmagal na volitvah, in njegovega sodelavca, Sicilijanca Dell'Utrija. Zaradi Spatuzzovih pričevanj so palermski tožilci sprožili novo preiskavo, Spatuzza pa je izjave pod prisego ponovil še v sodni dvorani. Teden dni zatem jih je Filippo Graviano, ki prav tako prestaja dosmrtno

zaporno kazen, zanikal. Dejal je, da ni Dell'Utriya nikoli srečal, niti se z njim o čemerkoli dogovarjal. Njegov brat Giuseppe Graviano je pričanje odklonil iz zdravstvenih razlogov. Berlusconi je vsakršne povezave z mafijo zanikal in dejal, da so pričevanja skesanca Spatuzze blodnje morilca in del načrta politično motiviranih tožilcev, da ga vržejo z oblasti.⁵

O domnevah, da je denar, s katerim je Berlusconi začel svojo podjetniško pot, mafijskega izvora, je v svoji knjigi pisal tudi Travaglio. Berlusconi in njegovi sodelavci so ga zato zaradi obrekovanja tožili za 50 milijonov evrov odškodnine.⁶ Komik, ki ga je gostil v satirični oddaji leta 2001, se leta ni več pojavil na nobeni od italijanskih televizij.

Cenzuro in praktično izgon z javne televizije, kjer sta dolga leta delala, sta doživela tudi dva izmed najbolj znanih italijanskih televizijskih novinarjev, ki sta pred volitvami kritično poročala o Berlusconijevem navzkrižju interesov in njegovih sodnih težavah, to sta bila Enzo Biagi, starosta italijanskega novinarstva, ki je imel petminutno rubriko takoj po osrednjih večernih poročilih, v kateri je komentiral osrednji politični dogodek dneva, in Michele Santoro, kontroverzni novinar in televizijski voditelj, gostitelj številnih političnih pogovornih oddaj.⁷ Berlusconi ju je leto dni po volilni zma-

⁵ O političnem ozadju mafijskih napadov na državo v prvi polovici devetdesetih let prejšnjega stoletja je bilo v Italiji sproženih več preiskav, a so se vse končale v slepi ulici.

⁶ Berlusconi in njegovi sodelavci so tožbe izgubili, septembra 2008 pa je milansko sodišče kot neosnovano zavrnilo tudi Berlusconijevo tožbo proti britanskemu tedniku *The Economist*, ki ga je Berlusconi tožil zaradi obrekovanja. Berlusconi bi moral tedniku povrniti tudi sodne stroške v višini 25 tisoč evrov. Berlusconi je tožbo vložil zaradi članka v številki revije, ki je izšla 20. aprila 2001 z nalovnico, na kateri je ob Berlusconijevi fotografiji pisalo »Unfit to run Italy«, kar pomeni neprimeren za vodenje Italije. V članku z naslovom *Italijanska zgodba* so novinarji zapisali, da Berlusconi ni nikoli rešil svojega navzkrižja interesov, opozorili so na sodne postopke proti njemu in na domneve, da je sodeloval z mafijo. Berlusconijevi odvetniki so sporočili, da se bodo pritožili. Berlusconi je tožbo na prvi stopnji izgubil tudi proti britanskemu novinarju Davidu Laneu, ki je v svoji knjigi *L'ombra di Berlusconi*, opisoval njegove poslovne začetke in povezave nekaterih njegovih sodelavcev z mafijo. Berlusconijev tesni sodelavec Fedele Confalonieri toži ameriškega novinarja Alexandra Stilleja zaradi zapisov v njegovi knjigi o Berlusconiju *The Sack of Rome*, čeprav so bila ta dejstva že večkrat pred tem objavljena v italijanskih medijih. Po italijanski zakonodaji gre za obrekovanje lahko že, če nekdo o nekem napiše, da proti njemu poteka sodni postopek, a kljub temu je takšno tožbo težko dobiti, politiki in javne osebnosti pa se jim zato raje izognejo. A v Berlusconijevem primeru, kot menijo številni analitiki, gre predvsem za ustrahovanje novinarjev. Sodni postopki namreč, četudi se nazadnje končajo z zmago, so za novinarje oblika pritiska in zastavljanje denarja, za medijskega mogotca, po drugi strani, pa le eno od opravil njegovih številnih odvetnikov.

⁷ Santoro je bil nato leta 2004 na listi leve sredine izvoljen v evropski parlament, a je mandat predčasno končal, potem ko je upravno sodišče odločilo, da mu je RAI neupravičeno odvzel delovno mesto. Na drugem programu državne televizije je nato vodil novo politično pogovorno oddajo *Anno Zero*, ki je imela v sezoni 2008/2009 najvišjo gledanost izmed vseh informativnih oddaj v državi.

gi 2001 obtožil kriminalnega zlorabljanja javnega medija. To se je zgodilo aprila, jeseni je vodstvo državne televizije njuni politični oddaji preprosto ukinilo, Biagiju pa ni podaljšalo pogodbe. Politolog in profesor Giovanni Sartori – njegove študije so med obveznim čtivom študentov političnih ved po vsem svetu – je eden redkih italijanskih intelektualcev, ki so javno kritizirali ne le Berlusconijev medijski monopol, temveč tudi načine, na katere je želel premier rešiti vprašanje konflikta interesov, navzkrižja med njegovo javno funkcijo in lastništvom pridobitniških dejavnosti. »Ne moreš delati tako, kot se reče: da bi bil volk sit in koza dela. Hočeš politično moč? Odreci se ekonomski. Hočeš ekonomsko moč? Odreci se politični. Moraš izbrati, obojega ne moreš imeti. Kajti to je v demokraciji nedopustna koncentracija moči, to je monopol, ki je v demokraciji nedopusten. In potem monopol sistemov množičnih občil - o tem pišem knjige - je ena glavnih značilnosti diktature. Prva stvar, ki jo naredijo, je ta, da nadzorujejo vsa sredstva javnega obveščanja,« mi je pripovedoval pozimi 2003. Konflikt interesov, sodne težave, osebno čudaštvo, ki pa ga tako imenujejo le v tujini – za številne Italijane sta Berlusconijevo obnašanje in javna drža očarljiva. V Italiji sem neštetokrat slišala z vseh strani, da volivcev Berlusconijeve težave ne zanimajo, še več, mnogi so prepričani, da si jih izmišljujejo levičarski politiki ter politično motivirani tožilci in novinarji. Paolo Romani je začel kot poslanec Berlusconijeve stranke, za dolgoletno zvestobo pa je bil danes poplačan z enim najbolj strateških položajev v državi, to je mestom državnega sekretarja za medije. »Ljudje so volili Berlusconija tudi potem, ko so vsi govorili, kako velik problem je njegovo navzkrižje interesov. Če so ga volili, potem so že prepričani, da to ni tako velik problem,« mi je dejal. Giovanni Sartori ima na takšno logiko, ki je Berlusconijevo glavno orožje pri pojasnjevanju, zakaj volilni uspeh upravičuje tudi nepravilnosti, takšen odgovor: »Javno mnenje ustvarjajo sredstva javnega obveščanja, ne zraste kot krompir. Ljudje so izpostavljeni medijem. Če mediji o tem ne govorijo, polovica jih celo trdi, da je vse v redu, se uboga javnost sicer zaveda, da gre za nekakšno nepravilnost, ne zaveda pa se, kako huda je. Poleg tega danes obstaja vojska ljudi, jaz jih imenujem *berlusconoidov*, to-

rej precej fanatičnih berlusconijevcev, ki so vsi srečni, saj jim to zagotavlja oblast za vekomaj.«

Politični razhod z Berlusconiem lahko pomeni tudi politično smrt. To dobro ve tudi njegov večni drugi, danes predsednik poslanske zbornice Gianfranco Fini, ki ga je z njegovimi postfašisti prav Berlusconi leta 1994 potegnil s povojnega političnega obrobja, ga opral postfašistične preteklosti in mu omogočil, da si je pod njegovo perutjo pridobil politično kredibilnost in ugled. A je moral Fini vsakič, ko si je drznil zoperstaviti vodji, veliko požreti. Najostrejši spopad med njima se je zgodil jeseni 2007, ko sta bila v opoziciji, vedno bolj pa je postajalo jasno, da pisana levosredinska vlada Romana Prodiya, ki jo je sestavljalo morje strank, gibanj in koalicij z med sabo nasprotujočimi si političnimi programi in interesi, ne bo trajala dolgo. V senatu je imela le nekaj senatorjev več kot opozicija in v javnost so prišli podatki o tem, da skuša Berlusconi na različne načine prepričati nekatere med njimi, naj prestopijo na njegovo stran. Neapeljski tožilci so preiskovali namige, da naj bi Berlusconi senatorju iz vladnih vrst Ninu Randazzu, izvoljenem kot predstavniku Italijanov v Avstraliji, v zameno za prestop v desnosredinsko koalicijo ponujal denar in položaj v svoji prihodnji vladi. Nato so na prvih straneh časopisov udarili prepisi telefonskih prisluškovanj, ki jih je policija opravila v okviru neke druge tožilske preiskave. Berlusconi naj bi direktorju oddelka javne televizije RAI za produkcijo televizijskih nadaljevank priporočil štiri mlade igralko – s takšno uslugo naj bi namreč na svojo stran pridobil nekatere levosredinske senatorje in tako povzročil padec Prodijeve vlade. V škandalu, ki je izbruhnil, je odstopil samo direktor RAI, ki je nato v svojem zasebnem podjetju nadaljeval televizijsko produkcijsko delo v sodelovanju s premierovimi zasebnimi televizijami. Ko se je Fini v škandalu javno distanciral od Berlusconiya, so mediji v lasti Berlusconijeve družine proti njemu zagnali ostre sramotilne kampanje, v katerih se niso izognili niti intimnim podrobnostim iz njegovega zasebnega življenja. Sredi novembra je nato Berlusconi napovedal, da se bo njegovo gibanje Naprej, Italija ukinilo in da se bo z zavezniki nato ustanovilo novo stranko, Ljudstvo svobode. Z nepričakovano potezo je ubil dve muhi na en mah: odvrnil je medijsko pozornost od svojega poraza v senatu,

kjer je bil proračun, ki ga je pripravila Prodijska vlada, sprejet kljub temu, da je Berlusconi tedne pred tem napovedoval njegov padec in s tem tudi padec vlade, in spodnesel je svoje neposlušne zaveznike. Fini je dejal, da je Berlusconijev načrt zmeden, njegovo Narodno zavezništvo pa da v novo stranko zagotovo ne bo vstopilo. Dva meseca pozneje, ko je Prodi tudi zares padel, potem ko mu je podpora odtegnil pravosodni minister Clemente Mastella, ki je nato leta 2009 na evropskih volitvah kandidiral na Berlusconijski listi, je bil znova poslušno in pragmatično pod streho njegove koalicije; po zmagi na volitvah, ko je Fini postal predsednik poslanske zbornice, se je Narodno zavezništvo, dedič gibanja fašističnih veteranov, razpustilo in se z Berlusconijsko stranko zlilo v Ljudstvo svobode.⁸

Zdaj je Berlusconi že tretjič na oblasti, tokrat trdneje kot kdajkoli prej. Levosredinski tekmeči, ki jih je na volitvah pustil daleč za sabo, so na kolenih, njegova večina v parlamentu je rušilna, njegova priljubljenost pri volivcih ima rekordne vrednosti. In zakaj se kljub vsemu obnaša, kot da je na okopih, sovražniki pa tik pred tem, da mu skočijo za vrat? Zakaj ne more izpeljati reform, ki jih država nujno potrebuje za nov zagon? Italiji danes trda prede. Leta gospodarske stagnacije in svetovna gospodarska kriza so življenjski standard Italijanov, ki so bili vajeni blagostanja, krepko znižali. Javni dolg, tretji najvišji na svetu, je po letih Prodijske finančne vzdržnosti znova podivjal. Javni sistemi od zdravstva, šolstva do javnih služb so v razsulu. Infrastrukturno in tehnološko je bližje tretjemu svetu kot povprečju Evropske unije. Sodni zaostanki so med najvišjimi na svetu. Kljub temu so bili najodmevnejši ukrepi Berlusconijske vlade v prvem letu in pol na oblasti zakon o imuniteti pred sodnim pregonom za najvišje državne predstavnike, poostreni ukrepi proti nezakonitemu priseljevanju, šolska reforma, ki zapira šole in ukinja učiteljska delovna mesta, in amnestija za davčne utajevalce.

⁸ Fini je kljub temu s svojega institucionalnega položaja predsednika poslanske zbornice neusmiljeno kritiziral vlado. Oster je bil predvsem zaradi vladnih zahtev po glasovanju o zaupnici skupaj z glasovanjem o proračunu in drugih pomembnih zakonih. Če vlada namreč na nek zakon veže glasovanje o zaupnici, pomeni, da se izgone poslanskim dopolnilom, poslanski razpravi in obstrukciji opozicije. Po Finijskih besedah premier na ta način izničuje suvereno vlogo parlamenta in ga spreminja v vladi poslušni glasovalni stroj.

Potem je 13. decembra zvečer premier po strankarskem shodu v Milanu dobil v glavo miniaturo kipca milanske katedrale. Zaradi zlomljenega nosu, poškodovane ustnice in dveh zob je moral štiri dni okrevati v bolnišnici, nato pa več tednov počivati v svoji vili v bližini Milana. Policija je kmalu po dogodku sporočila, da je napadalec, dvainštiridesetletni Massimo Tartaglia iz okolice Milana, ki se je v preteklosti zdravil zaradi psihičnih težav, napadel sam, iz trenutnega vzgiba in brez političnega ozadja. A napad je kljub temu še podžgal napeto politično ozračje, ki je nastalo po dolgem poletju, polnem škandalov, povezanih s premierovim spolnim življenjem, in sodbi ustavnega sodišča glede zakona o imuniteti. Kdo je odgovoren za ozračje nestrpnosti in sovražni politični govor, ki naj bi vodil v napad na premiera? Nasprotni strani obtožujeta druga drugo – vladni poslanci predvsem nekdanjega tožilca Antonia Di Pietra, zdaj voditelja opozicijske Italije vrednot, ki premiera in njegovo politiko vsakodnevno ostro napada, nato novinarje levičarskih medijev, ki da ščuvajo proti premieru in ovajajo Italijo v tujini, ter nazadnje politično motivirane tožilce, ki da želijo z montiranimi procesi premiera vreči z oblasti. Na opozicijski strani vladni koaliciji ne ostajajo dolžni. Obtožujejo jih katastrofalne politike za izhod iz gospodarske krize, nestrpnosti in rasizma proti priseljencem in drugače mislečim, predvsem pa nenehnih poskusov, da s pripravo posebej zanj skrojenih zakonov premiera obvarujejo pred sodnimi postopki, v katerih je obtožen korupcije in finančne poneverbe. Pričevanja mafijskega skesanca Spatuzze so olja na ogenj političnih polemik le še dolila.

V Italiji, ki ima šibko demokratično tradicijo in dolgo zgodovino političnega nasilja, v času, ko končujem knjigo, med vlado in opozicijo ni nikakršnega dialoga. Čeprav neposrednih vzporednic zaradi spremenjenega zgodovinsko-političnega konteksta ni mogoče potegniti, mnogi opazovalci opozarjajo, da je ozračje politične napetosti v državi podobno tistemu v svinčenih sedemdesetih letih, ko so politična nasprotja prerasla v levičarsko in desničarsko teroristično nasilje. Levosredinska Demokratska stranka je šibka, levičarji pa prvič po vojni sploh nimajo zastopnikov v parlamentu, saj na lanskih parlamentarnih volitvah nobena komunistična stranka ni prestopila

volilnega praga. To po mnenju opazovalcev ni dobro, saj se zajeten del prebivalstva, potem ko je bil izključen iz parlamentarne razprave, za politično obračunavanje zateka na ulice in trge. Berlusconi je že po naravi človek, ki združuje in razdvaja, ima močne privržence in hude nasprotnike, vmesnega polja skoraj ni, to pa splošno politično napetost le še krepi. Tudi milanski shod, na katerem so uradno začeli kampanjo včlanjevanja v premierovo stranko Ljudstvo svobode, ni potekal mirno. Berlusconija so še pred začetkom njegovega govora nekateri prisotni izžvižgali, zaradi prerivanja med varnostniki in protestniki pa je morala posredovati policija.

Zgodba o uspehu Silvia Berlusconija je zgodba o človeku z denarjem in mediji, ki dobi politično moč v državi s krhko demokratično tradicijo, klientelističnim družbenim sistemom in neurejeno medijsko zakonodajo. Kaj čaka Italijo po Berlusconiju? Da bi to ugotovili, moramo najprej razumeti, kaj je sploh bilo pred njim.

Navidezna demokracija

Obdobje treh desetletij po koncu druge svetovne vojne je v Italiji zaznamoval hiter gospodarski in industrijski razvoj, gospodarski čudež, kot so ga imenovali, ki pa je bil vsaj v določenem delu nepopoln. Zajel je namreč le severni in osrednji del države, južne dežele pa je v veliki meri zaobšel. Predeli na skrajnem jugu italijanskega polotoka in Sicilija so kljub vladni politiki, usmerjeni v razvojno pomoč za jug države, ki je dosegala milijarde lir, ostali gospodarsko podhranjeni, družbeno zaostali, politično pa fevd Krščanske demokracije, s katerim so dejansko upravljale mafijske družine. Tudi sicer je bila transformacija italijanske ekonomije mešanica nedokončanih in nepopolnih ekonomskih oblik. Proces postmodernizacije v sedemdesetih letih, drugi povojni gospodarski čudež, se je namreč razmahnil, preden se je cikel, ki mu je bil predhoden, sklenil. Michael Hardt in Antonio Negri v analizi Imperija ugotovljata, da italijanska ekonomija ni dokončala ene stopnje (industrializacije), preden se je premaknila k naslednji, to je informatizaciji. To je vodilo k soprisotnosti več ekonomskih oblik, v hibridno ekonomijo, katere variacij ne določa ekonomska oblika, temveč razmerje med njimi.

Politično je bilo to obdobje vladavina Krščanske demokracije (DC) in Komunistične partije (PCI). Nobena ni bila neodvisna, obe sta imeli politično zaslombo v tujini – prva je bila ekonomsko in finančno vezana na Združene države Amerike, druga na Sovjetsko zvezo. Italija, ena strateško odločilnih zaveznic zahodnega bloka, ki pa je hkrati imela tudi najmočnejšo komunistično stranko v zahodni Evropi, je v obdobju hladne vojne zaradi svojega geostrateškega položaja igrala vlogo odbojne blazinice med blokoma. Po mnenju nekaterih zgodovinarjev je bila zato nekakšen delni ameriški protektorat.⁹ Drugi so za označevanje tega obdobja uporabljali izraza

⁹ Caracciolo 1997: 543.

omejena suverenost,¹⁰ ali dvojna lojalnost,¹¹ pogost je termin *blokiranja demokracija*. Ker možnost, da PCI ali gibanje fašističnih veteranov MSI vstopita v vlado, ni obstajala, je bila osrednje vodilo vsakršne možne vladne koalicije Krščanska demokracija, ki je bila tako po drugi svetovni vojni permanentno na oblasti.

Vodja Krščanske demokracije Aldo Moro, ki je paralizirano polje političnega odločanja dojemal z večjo zaskrbljenostjo kot njegovi sodobniki, je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja s poskusom zблиževanja z levico, najprej socialisti, nato komunisti, poskusil razširiti območje vladnega konsenza, a ni uspel. Zgodovinski kompromis s PCI je imel zagrizene nasprotnike ne le v Američanih, temveč tudi doma. Propadel je, ko so Mora ugrabili in usmrtili pripadniki Rdečih brigad, skrajnolevičarske teroristične skupine.¹²

Terorizem, levičarski in desničarski, politično in vojaško poražen v prvi polovici osemdesetih let,¹³ pa je imel nasprotne učinke od tistih, ki so si jih za cilj svojega boja zastavili teroristi. Namesto da bi spodkopal državne institucije, jih je okrepil, izbruh strankarske krize pa preložil za celo desetletje. Politični sistem je namreč potem, ko je brez zloma prebrodil izredno stanje, ki ga je povzročil terorizem, vstopil v obdobje popolne inercije. To je še bolj okrepilo sobivanje

¹⁰ It.: *sovranità limitata*.

¹¹ It.: *doppia lealtà*.

¹² Ugrabitev in usmritev Alda Mora, eno najbolj temnih poglavij v zgodovini povojne Italije, kljub številnim sodnim procesom in parlamentarnim preiskavam še danes nista povsem pojasnjeni. Moro (1916-1978) se je 16. marca 1978 zjutraj peljal v rimski parlament, kjer naj bi tisti dan glasovali o novi vladi premiera Giulia Andreottija. A tja ni nikoli prispel. Njegov konvoj službenih vozil je napadla skupina neznancev, pet osebnih stražarjev so ubili, Mora, ki ga krogle niso niti oplazile, pa odpeljali v neznano. Po petinpetdesetih dneh ujetništva, med katerim so teroristi oblastem poslali več zahtev, Moro pa številnim naslovnikom, med njimi tudi papežu Pavlu VI., osebnemu prijatelju, več pisem, so ga 9. maja zjutraj po anonimnem telefonskem klicu našli mrtvega v prtljažniku rdečega vozila znamke Renault 4, ki je bil parkiran v ulici Caetani v središču Rima, na pol poti med sedežema Krščanske demokracije in Komunistične partije. Čeprav so identificirali, prijeli in obsodili vse glavne načrtovalce in izvajalce napada, tudi takratnega vodjo Rdečih brigad Maria Morettija, ki naj bi Mora ustrelil, zgodba v različnih intervalih z novimi razkritji še vedno razburja italijansko javnost. Najbolj nerazumljivo se zdi, da so preiskovalci zamudili eno največjih priložnosti za osvoboditev Mora: čeprav so imeli indice, ki so kazali na to, da teroristi uporabljajo neko stanovanje v rimski ulici Gradoli, kjer je imel Moretti tudi dejansko skrivališče, ga niso preiskali, ko pa so le prišli v stanovanje, je bilo že prepozno. Najpogostejši očitki vladi in Morovim strankarskimi kolegom, predvsem Andreottiju in takratnemu notranjemu ministru Francescu Cossighi, so bili, da niso namenoma storili ničesar za Morovo rešitev.

¹³ Teroristično delovanje desničarskih in neofašističnih skupin je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja poniknilo, po mnenju raziskovalcev tudi zato, ker so bile pretrgane vezi, ki so jih teroristi gojili z deviantnimi deli državnih struktur, predvsem tajnih služb. Levičarske teroristične skupine so se, čeprav vse bolj šibke, potem ko so izgubile zaslobo, ki je bila v delih italijanske družbe močno prisotna v sedemdesetih letih, ohranile do danes. Najbolj eklatantno so nase opozorile z napadoma na vladna sodelavca Massima D'Antono maja 1999 in Marca Biagija tri leta pozneje.

med Krščansko demokracijo in Komunistično partijo, ki je, čeprav formalno zunaj oblasti, sooblikovala vse pomembnejše vladne odločitve oziroma jih je s politiko vzdržanja omogočila. Edini element inovacije iz tega obdobja predstavlja Socialistična stranka (PSI), v kateri je po juliju 1976 vajeti v rokah trdno držal Bettino Craxi. Socialisti in druge manjše laične stranke, ki so bili dotlej le manjši partnerji v koalicijah z absolutno krščanskodemokratsko nadvlado, so se začeli osamosvajati izpod katoliškega političnega okrilja in nastopilo je obdobje široke koalicije, imenovane *pentapartito*. Craxi je po predčasnih parlamentarnih volitvah junija 1983, na katerih je Krščanska demokracija doživela skoraj šestodstotni volilni padec, za obdobje, dotlej najdaljše po drugi svetovni vojni, prevzel vladno krmilo s koalicijo, v katero je, tako kot pred njim v svojih dveh vladah Giovanni Spadolini,¹⁴ vključil vse glavne stranke razen Komunistične partije. Gospodarski zastoj, ki je sledil svetovni naftni krizi, napihnjene potrebe državnega aparata – korupcijske prakse so se financirale predvsem na račun javnega zadolževanja – in neustrezne politike vlad, ki so se v tem obdobju izmenjavale v povprečju ena na leto, so državo pripeljali na rob bankrota, politično in institucionalno krizo pa so spremembe v družbi le še poglobile.¹⁵ Italijanski srednji razred se je okrepil tako po številu kot po premoženjski in kupni moči, institucije, ki so v preteklosti oblikovale družbene identitete in prispevale k družbeni koheziji – politične stranke, katoliška cerkev, sindikati – pa teh sprememb niso zaznale oziroma jim niso zmogle slediti. Na makropolitni ravni sta razpad komunističnih sistemov v vzhodni Evropi in posledično sprememba mednarodnega položaja nazadnje razrahljala prijem ameriškega pokroviteljstva. Po razpadu Sovjetske zveze je bila stabilna Italija za ZDA brez večjega pomena.

¹⁴ Giovanni Spadolini, član Republikanske stranke, je bil leta 1981 prvi predsednik vlade v povojni Italiji, ki ni bil Krščanski demokrat.

¹⁵ Italijanski javni dolg je od leta 1980 do 1993 z 59 odstotkov zrasel na 119 odstotkov bruto domačega proizvoda, ki je v tem času dramatično upadel.

Blokada političnega sistema

Neenotnost in notranje delitve italijanskih političnih strank imajo dolgo zgodovino. Prav nezmožnost italijanskih politikov, da presežejo frakcionarne boje, je po mnenju zgodovinarja Denisa Mack Smitha leta 1922 Benitu Mussoliniju omogočila vzpon na oblast, pokazala pa se je znova takoj, ko so stranke po padcu fašizma in prvi nestrankarski postfašistični vladi, ki jo je vodil general Pietro Badoglio, junija 1944 znova sestavile vladno koalicio. V njej je bilo vseh šest strank, ki so se do takrat znova ali na novo ustanovile, in sicer Krščanski demokrati pod vodstvom Alcideja De Gasperija, Komunistična partija, ki jo je vodil Palmiro Togliatti, socialisti pod vodstvom Pietra Nennija, Demokratična stranka dela, liberalci in novoustanovljena levičarska stranka Partito D'Azione – sestavljali so jo ugledni intelektualci in posamezniki, ki so bili po kapitulaciji fašizma na severu Italije med glavnimi akterji osvobodilnega boja proti nacistični Nemčiji. Čeprav so bili v partizanskem gibanju predstavniki različnih političnih usmeritev, je prevladoval vpliv levice, znotraj nje pa predvsem Komunistične partije. Komunisti so imeli velik vpliv na lokalni ravni in med petimi meseci vlade Ferruccio Parrija,¹⁶ je bila Italija bliže globokim družbenim spremembam kot kdajkoli prej po nacionalni unifikaciji leta 1861. Toda kmalu se je pokazalo, da do prevlade politične levice ne bo prišlo, med razlogi za takšen razplet pa so prevladovali trije: tradicionalno konservativna usmerjenost večine prebivalstva, moč in vpliv interesnih skupin, ki so se pojavile takoj po koncu druge svetovne vojne, in prisotnost zavezniške vojske. Na tem mestu je potrebno dodati, da je bil povojni obračun s fašizmom v Italiji zgolj simbolen in veliko manj travmatičen kot epuracije, *čiščenje* nacističnih kolaborantov v Franciji ali kolektivno nacionalno soočenje z zločini nacizma v Nemčiji. V Italiji je bilo krivdo za fašistična dejanja veliko težje določiti in personificirati tudi zato, ker je v fašističnem režimu na tak ali drugačen način

¹⁶ Predsedniki vlad, ki so se izmenjali v obdobju med odstavitvijo Mussolinija 25. julija 1943 in volitvami v ustavodajno skupščino ter referendumom za republiko ali monarhijo, ki so potekali 2. 6. 1946, so bili: Pietro Badoglio (julij 1943 – junij 1944), Ivanoe Bonomi (junij 1944 – junij 1945), Ferruccio Parri (junij 1945 – december 1945), Alcide de Gasperi (december 1945 – junij 1946).

večinoma sodelovalo vse prebivalstvo. Posebej zanimivo je tudi dejstvo, da je komunist Togliatti v vlogi pravosodnega ministra takoj po vojni zagotovil amnestijo krivcem za zločine v času fašizma, med razlogi za drugačno obravnavo, kot je bila deležna Nemčija, pa je bil tudi ta, da je italijanska monarhija po padcu fašizma do konca vojne sodelovala z ameriškimi zavezniki proti nacistični Nemčiji.

Na volitvah v ustavodajno skupščino junija 1946, na katerih so prvič lahko sodelovale tudi ženske, sta se tako pokazala dva elementa, ki sta determinirala italijansko politično strukturiranje tudi v poznejšem obdobju. Prvič, Krščanska demokracija je prejela 35 odstotkov glasov, kar je pomenilo dokončni preobrat od antiklerikalizma *risorgimenta* v italijanski družbi in k čemur so nedvomno prispevali prav glasovi ženskega dela družbe, ter drugič, tradicionalne liberalne stranke so zbrale le šest odstotkov glasov; med intelektualci leve sredine pa so se pojavili frakcijski boji, ki so dokončno pokopali možnost, da bi se ob klerikalcih in levici lahko izoblikoval tretji blok. Socialisti so dobili 20 odstotkov glasov, komunisti pa 19 in edino nevarnost za Krščansko demokracijo je tako predstavljala možnost, da bi ti stranki sklenili zavezništvo in Italijo potisnili v območje vpliva Sovjetske zveze. Takšna možnost se je kmalu izkazala za neuresničljivo, saj stranki PCI in PSI nista bili nikoli dovolj enotni, pozneje pa tudi ne dovolj močni, da bi lahko ogrozili hegemonijo Krščanske demokracije. Komunisti so zavrnilo tudi sodelovanje s krščanskimi demokrati, potem ko so sprva sodelovali v De Gasperijevi povojni vladi. Ko pa si je De Gasperi zagotovil njihove glasove in podporo za – tako v javnosti kot med politično elito – nepriljubljeni pariški mirovni sporazum, je podlegel pritiskom Vatikana in ZDA ter PCI izključil iz vlade. Po mnenju zgodovinarjev je bil to ključen trenutek za polarizacijo italijanskega političnega prostora, ki se je nato obdržal skoraj pol stoletja. Delitev se je le še utrdila na parlamentarnih volitvah aprila 1948.¹⁷ Krščanska demokracija je dobila 48 odstotkov glasov in 53 odstotkov parlamentarnih sedežev, socialisti in komunisti skupaj pa le 31 odstotkov glasov. Čeprav Krščanska demokracija tolikšnega volilnega uspeha pozneje ni več ponovila, je vse do svo-

¹⁷ Januarja 1948 je začela veljati nova ustava.

jega razpada v devetdesetih letih prejemale največje število glasov. Za strankarsko alternacijo na oblasti ni bilo nobene možnosti več. Italijanski politični prostor se je razdelil na dva pola, od katerih je bil eden permanentno izključen iz oblasti.

De Gasperi, predsednik osmih vlad med leti 1945 in 1953, je sicer zavračal delitev političnega prostora na zgolj levico in desnico, komuniste in konservativce, kot sta to zahtevala Cerkev in Združenje industrialcev, v svoje vlade pa je vključeval tudi manjše laične stranke, liberalce in republikance, s čimer je pogosto izzval nezadovoljstvo Vatikana. Toda njegova politika je bila le ena izmed številnih znotraj Krščanske demokracije, ki je bila notranje izrazito razvejana stranka, razdeljena na številne struje, prav tako pisano pa je bilo tudi njeno volilno telo. Veliko ljudi je DC volilo, ker je temeljil na katolištvu, med laiki pa mnogi zato, ker je predstavljal edino obrambo pred morebitno komunistično revolucijo. Komunistična stranka po drugi strani ni imela nikakršne možnosti, da bi sodelovala pri vladanju. Vse nadaljnje volitve so pokazale, da kljub odmiku od sovjetskega modela nima večine v italijanski družbi, zunanji geostrateški interesi velesil v obdobju hladne vojne pa ji vstopa v koalicijo s Krščanskimi demokrati niso dovoljevali. Velik del volilnega telesa (od četrte do tretjine) je bil tako povsem potisnjen na rob političnega življenja brez vsakršne možnosti za sodelovanje pri odločanju o ključnih vprašanjih razvoja družbe. Strah pred komunizmom je bil nedvomno eden od ključnih razlogov za stagnacijo italijanskega političnega sistema. V večinskem volilnem sistemu, pri katerem je manjšim strankam sicer onemogočen vstop v parlament, je temeljnega pomena alternacija na oblasti. Takšna možnost pa bi v Italiji omogočila, da oblast prevzamejo komunisti in spremenijo demokratična pravila, zato je bila za domače politične sile in mednarodne zaveznike, ki so o tem odločali, nesprejemljiva.

Ob permanentni bojazni pred prevlado komunistov je imela šibkost italijanskega političnega sistema izvor tudi v številnih pomanjkljivostih v ustavi, ki pa so bile – obravnavane v zgodovinskem kontekstu – razumljive, saj je ustavna listina nastajala po dvajsetletju fašistične diktature in vojnih spopadnih. Spomin na diktaturo je člane ustavodajne skupščine napeljal k temu, da so v ustavi vladi in

premieru nadeli številne uzde, pri tem pa pozabili, da je prav šibka izvršna oblast leta 1922 prispevala k Mussolinijevemu vzponu na čelo vlade. Preteklost fašističnega režima je prispevala k uveljavitvi sistema, v katerem sta bili moč predsednika države in predsednika vlade omejeni, vpeljan pa je bil čisti proporcionalni sistem, ki naj bi preprečil možnost, da bi katerakoli od strank dobila preveliko moč. Hkrati pa je bil to sistem, v katerem so bile vlade talke v rokah političnih strank in njihovih vplivnih voditeljev. Proporcionalni volilni sistem je namreč omogočal, da so dejansko moč in vpliv pri odločanju dobili ne predstavniki izvršne in zakonodajne oblasti, torej člani vlade ali parlamenta, temveč sekretarji strank, ki pa takšne funkcije po ustavi sploh ne bi smeli imeti. Ker volivci na volitvah niso izbirali med posameznimi kandidati v posameznih volilnih okrožjih, temveč med strankarskimi listami, je to vodjem strank dajalo neomejen vpliv, saj so prav oni odločali o tem, kdo bo na katerem mestu na listi. Takšno stanje je ustvarilo politično oligarhijo z izjemno močjo, ki je – brez pooblastil, ki bi ji jih dajala ustava – usmerjala vse pomembnejše politične odločitve.¹⁸ Dejstvo, da nobena stranka ni prejela tolikšnega števila volilnih glasov, ki bi ji zagotovil trdno oblast, in dejstvo, da je bilo za vladanje nujno sklepanje koalicij, sta tudi ključna razloga za nestabilnost italijanskih povojnih vlad. V parlament se je običajno prebilo deset ali več strank, med katerimi je imela vsaka v svojem notranjem ustroju po več nasprotnih si frakcij, vlade pa so sestavljale tudi po štiri stranke s skupno do dvanajstimi različnimi notranjimi usmeritvami.¹⁹ Takšne koalicije so hitro razpadale, povprečno pa se je vsaka vlada na oblasti obdržala leto dni. Ključna posledica takšnega stanja je bilo dejstvo, da nobena vlada ni imela na razpolago dovolj časa za oblikovanje konkretne politike o ključnih razvojnih vprašanjih, kaj šele za izpeljavo političnih in družbenih reform, ki so postale nujne potem, ko sta bili vojna in fašistična dik-

¹⁸ Vlade so v Italiji le dvakrat v petindvajsetih primerih po letu 1947 padle zaradi utemeljene nezaupnice v parlamentu, kot to predvideva 94. člen ustave. V vseh drugih so padle zato, ker jim je podpora odtegnil ta ali oni strankarski prvak. (Mack Smith 2000: 587.)

¹⁹ V začetku sedemdesetih let je v italijanskem strankarskem sistemu, ki ga je sestavljalo sedem glavnih strank, obstajalo 25 notranjih partijskih struj. Edina stranka, v kateri frakcijska razdrobljenost ni bila vidna (čeprav je – sicer v drugačni obliki – nedvomno obstajala), je bila Komunistična partija. (Sartori 1976: 88.)

tatura vse globlje v preteklosti, gospodarski razvoj države pa je skokovito napredoval.

Čeprav se je takšen sistem v obdobju blokovske razdelitve sveta morda zdel pozitiven in edini možen, je dolgoročno ne le upočasnil italijanski gospodarski razvoj, temveč tudi resno zamajal državne strukture in nazadnje povzročil transformacijo političnega sistema, ki ji ni bilo para v nobeni od evropskih demokracij. Razpad sistema strank je bil dejansko posledica dolgega političnega procesa, ki se je začel že v šestdesetih letih in ki je imel, kot pravi italijanski politolog Piero Ignazi v svoji knjigi o moči strank *Potere dei partiti*, dolgo inkubacijsko dobo. V začetku šestdesetih let se je po vstopu socialistov v dotlej izključno krščanskodemokratske vlade zdelo, da bo politika znala slediti globokim ekonomskim in družbenim spremembam, ki jih je italijanska družba doživljala v tem obdobju. A je prvi poskus nastanka leve sredine, ki je imel v tistem času tako kot nagel razvoj v gospodarstvu in spremembe družbenih navad in načina življenja med prebivalstvom, pridih modernosti v politiki, naglo izzzvenel. Pokazale so se tudi prve razpoke v dotlej trdni navezi med političnimi strankami in družbo ter v hegemoniji strank pri organizaciji vsakdanjega življenja ljudi. Sekularizacija dotlej pretežno katoliške družbe je doživela v šestdesetih letih prvi razmah, hkrati pa se je s spremembami v načinu življenja in prevlado potrošniškega modela družbe pojavila fluktuacija med družbenimi razredi. Oboje je vodilo h korenitim ekonomsko-socialnim in kulturnim spremembam, te pa so temeljito zamajale koncept, ki je dotlej oblikoval politično podobo Italije in po katerem sta bili vera in razredna pripadnost osnovna strukturna faktorja, ki sta določala politično izbiro volilnega telesa. Zaradi gospodarskega razvoja in sprememb družbenega modela je volivec vse bolj zahteven, vse bolj udeležen v družbenih procesih, bolj informiran, premožnejši in bolj kultiviran kot v letih takoj po koncu vojne, politične stranke pa po drugi strani ostajajo iste in mu ne zmorejo oziroma nočejo slediti. Nespremenjene so namreč njihove strukture, ideologije, kadri, vrednote in politika. Medtem ko so bile politične stranke po razpadu diktature ključnega pomena za družbeni prehod v demokracijo, so dve desetletji zatem nezmožne prenove in v globokem razkoraku s svojimi volivci. Re-

ferendumi v sedemdesetih in osemdesetih letih – o razvezi zakona (1974) in legalizaciji splava (1981) na moralno-etičnem področju ter drseči lestvici usklajevanja plač z inflacijo (1985) na področju razredne opredelitve – so nedvoumno pokazali, da so tradicionalne strukturne koordinate politične izbire, katoliški verniki – Krščanska demokracija na eni in delavci – Komunistična partija na drugi strani, dokončno preživete. Kljub temu strankarski sistem ne doživi nikakršnih sprememb, ne zamajejo ga niti študentska gibanja. Edini element politične inovacije v tem obdobju je nastanek Radikalne stranke, ki pa ostaja na parlamentarni margini. Erozijske obeh velikih strank ne izkoristijo niti manjše stranke: socialisti, socialdemokrati, liberalci in republikanci. Čeprav na polovici sedemdesetih let obstajajo vsi pogoji za temeljito transformacijo – kriza identitete strank velikih ideologij, pojav množičnega študentskega gibanja in znižanje starostne meje za dodelitev volilne pravice na osemnajst let – politični sistem ostaja blokiran. Vsakršno možnost spremembe nato zastavi še razmah terorizma. Napad skrajnih terorističnih skupin, levičarskih in desničarskih, na državo in njene strukture, politične stranke, ki se združijo v obrambi državnih institucij, le še okrepi. Po napadu na Alda Mora propade tudi poskus zблиževanja med DC in PCI ali tako imenovani zgodovinski kompromis.

V desetletju po koncu tako imenovanega svinčenega obdobja terorizma od znotraj spodbujeno preobrazbo v smeri modernizacije s prihodom Bettina Craxija na čelo stranke doživijo le socialisti, spremembe, ki se v tem času zgodijo v strukturi in identiteti drugih političnih strank, pa povzročijo izključno zunanji dejavniki.²⁰ Dolgo stagnacijo političnega sistema nazadnje na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta prekineta dva elementa: pojav Severne lige kot edinega resnično novega in originalnega političnega subjekta po drugi svetovni vojni in tožilske preiskave politične korupcije. Dotlej neomajni politični sistem se sesuje tako naglo, kot bi se bil ob državnem udaru. PCI, relativno neprizadet s korupcijskimi škandali, zaradi globoke krize identitete in zaposlenosti sam s sabo, ki sta sledili padcu komunizma, nastalega položaja ni zmožen izkoristiti, drugi

²⁰ Primer je Komunistična stranka po padcu berlinskega zidu.

dve politični sili, ki se izogneta korupcijskemu plazju, Severna liga in postfašistično Italijansko socialno gibanje, pa politične praznine ne moreta zapolniti zaradi lastnih pomanjkljivosti. Ligo omejuje teritorialni element, MSI pa dediščina fašizma. Tako je potreben politični *novum*, ki bo predstavljal nasprotje staremu strankarskemu sistemu in ki ne bo imel ne plebejske vulgarnosti Ligašev ne črne srajce postfašistov. V političnem vakuumu, ki je nastal po razpadu tradicionalnih strank in ki ga ni mogel zapolniti nihče od obstoječih političnih akterjev, tiči glavni razlog za nagli vzpon medijskega mogotca Silvia Berlusconija.

Politične stranke

Potem ko je bil fašistični režim poražen, monarhija pa odpravljena na referendumu, so bile v Italiji politične stranke edine politične strukture, ki so preživele drugo svetovno vojno. Zato je mogoče razumeti, zakaj so s tako lahkoto, kot pravi britanski zgodovinar Donald Sassoon, kolonizirale italijansko družbo in v njej zasedle mesto, ki bi bilo nepredstavljivo v Veliki Britaniji ali Združenih državah Amerike. Stranke so sestavljale poveljstvo osvobodilnih sil, ki je bilo na severu in v osrednjem delu države v veliko oporo zavezniškim silam v boju proti nacistični Nemčiji, ki je ta del Italije zasedla po zlomu fašizma.²¹ Komite narodne osvoboditve je oblikovala kolicija šestih strank, partizanski odredi so bili organizirani na podlagi strankarske pripadnosti, sindikat, ki se je po obdobju fašizma znova oblikoval leta 1944, je temeljil na enakopravni zastopanosti treh vodilnih strank: krščanskih demokratov, komunistov in socialistov. Po vojni so bili družbene skupine in organizacije javnega življenja, celo poklicna združenja, organizirani po strankarskem ključu in neposredno povezani s strankarskimi aparati. Prevladovali sta Krščanska demokracija in Komunistična partija. Moč in vpliv prve je krepila podpora Vatikana – na voljo je imela tudi izjemno terito-

²¹ Kljub temu je bilo odporniško gibanje v Italiji izrazito šibko. Na svojem vrhuncu je štelo le okoli 300 tisoč članov, polovica je bilo komunistov. Delovalo je predvsem na severu države in uživalo izdatno pomoč zavezniških sil.